

दि. 28/11/24

ई श्रम कार्ड :-

असंघटित क्षेत्रात काम करणाऱ्या कामगारांचा एक राष्ट्रीय डेटाबेस तयार करण्यासाठी भारत सरकारच्या श्रम आणि रोजगार मंत्रालयात ई-श्रम पोर्टल विकसित केले आहे. या पोर्टलवर नोंदणी केल्या नंतर संबंधीत कामगाराला ई-श्रम कार्ड दिले जाते.

देशाच्या कोणत्याही कोपऱ्यात काम करणारे असंघटित क्षेत्रातील कामगार ई-श्रम कार्डसाठी अर्ज करू शकतात. यात बांधकाम क्षेत्रातील कामगार, स्थलांतरीत मजूर, फेरीवाले, घर कामगार, स्थानिक रोजंदारीवर काम करणारे मजूर, भूमिहित शेतमजूर व इतर असंघटित कामगारांचा समावेश होतो. (वय- 16 ते 59)

ई श्रम कार्ड हे आधार कार्ड सोबत लिंक करण्यात आले आहे. या माध्यमातून असंघटित क्षेत्रातील कामगारांपर्यंत सामाजिक सुरक्षेच्या या योजना पोहोचविण्याचा सरकारचा उद्देश आहे. उदा. प्रधानमंत्री सुरक्षा विमा योजना.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना ही केंद्र सरकारची योजना असून या योजनेअंतर्गत काम मागणाऱ्या लाभार्थींना अकुशल रोजगार पुरविला जातो. यामध्ये 100 दिवसांपर्यंत रोजगाराची हमी केंद्र सरकारची आहे. व त्यानंतरची रोजगाराची हमी राज्य सरकार देते. बेरोजगारांना रोजगार निर्माण करून देण्याबरोबरच शाश्वत मत्ता निर्माण करणे हे योजनेचे उद्दीष्ट आहे.

जॉब कार्ड - ग्रामपंचायत मार्फत नरेगा वेबसाईट भरली जाते. व संबंधीत मजूर या नरेगासाठी पात्र ठरतो. त्यासाठी पुस्तीका ग्रामपंचायत मार्फत देण्यात येते त्यास जॉब कार्ड म्हणतात.

कामाची मागणी केल्यानंतर 15 दिवसात काम दिले जाते. जर 15 दिवसात काम दिले गेले नाही तर बेरोजगार भत्ता देण्यात येतो. योजनेत 362 कामे करता येतात.

पद-पथ विक्रेते (स्ट्रीट वेंडर)

स्ट्रीट वेंडर (Protection of livelihood and regulation of Street Vending) कायदा 2014 - सार्वजनिक ठिकाणी रस्त्यावरील विक्रेत्यांचे नियमन करण्यासाठी आणि त्यांच्या हक्काचे संरक्षण करण्यासाठी कायदा लागू करण्यात आला.

पुणे महानगरपालिकेने सर्वे करून 22800 पद पथ विक्रेत्यांना प्रमाणपत्र दिले आहे. पुण्यामध्ये 700 ते 750 वेंडिंग झोन आहे. तसेच टाऊन वेंडिंग कमिटीमध्ये 50% महिलांचे प्रमाण आहे. नुकतेच 11 हजार जणांचे 5 x 4 जागा देवून पुणे महानगरपालिकेने पुर्नवसन केले आहे. पंतप्रधान स्वनिधी योजना पोस्ट व नॅशनलाईज बँके मार्फत राबवून 10 ते 50 हजारापर्यंत कर्ज दिले जाते. कर्ज सुविधेसाठी सिबील तयार व्हावे म्हणूनप ऑन लाईन व्यवहार करण्यास प्रोत्साहन दिले आहे. मुद्रा लोन 2 लाखापर्यंत मिळण्यासाठी सोय नुकतीच केली आहे. तसेच स्वनिधी समृद्धी योजना पद विक्रेत्यांसाठी सुरू केली आहे. यामध्ये मुलांचे शिक्षण, वार्धक्य, इत्यादी पुणे माथाडी हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार मंडळ

महाराष्ट्र शासनाने - 1967 मध्ये विधान परिषदेचे तात्काळीन सदस्य शिवाजीराव देशमुख यांच्या अध्यक्षतेखाली एक सदस्यीय समिती नेमली. या समितीच्या अहवालानंतर माथाडी, हमाली, आणि इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम 1969 ज्याला माथाडी कामगार कायदा असे संबोधले जाते. या कायद्याने हमाल, माथाडी, अंगमेहनीतीने मालाची चढ - उतार माल रचने मालाची ने-आण आदी कामे करणाऱ्या असंरक्षित कामगारांसाठी मंडळाची स्थापना केली आहे.

विश्वकर्मा योजना :

पंतप्रधान विश्वकर्मा योजना केंद्र शासनाची योजना आहे. परंपारिक पद्धतीने अनेक विश्वकर्मा मोठ्या कष्टाने व कौशल्याने हात, हत्यार व साधनांच्या साह्याने निर्मिती, उत्पादन, व सेवा करून राष्ट्र उभारणीच्या कामात मदत करत आहेत. यामध्ये काम करणारे अगणिक लोक जसे सोनार, कुंभार, सुतार , लोहार, मुर्तीकार, गवंडी, इत्यादींचे जीवन बदलण्याचे सामर्थ्य या योजनेत आहेत. प्रशिक्षणातून क्षमता, गुणवंत्ता, उत्पादकतेत वाढ, आणि तारण विरहित ऋण व सवलत देवून त्यांना बाजार पेठ उपलब्ध करून दिली जाते.

त्रिस्तरीय तपासणीनंतर कारागीर व कलाकुसर करणाऱ्यांना विश्वकर्मा म्हणून नोंदणी होईल त्यांना डिजिटल ओळखपत्र व दाखल्यावर युनियन डिजिटल नंबर दिला जाईल. या दाखवा व/प्रमाणपत्रावर विश्वकर्मा म्हणून लाभ दिले जातील.

प्रधानमंत्री जन आरोग्य योजना :-

प्रधानमंत्री जन आरोग्य योजना ही एक आरोग्य विमा योजना आहे. या योजनेमार्फत गरजूंना वैद्यकीय तपासणी, डॉक्टरांचा सल्ला आणि उपचार घेता येतात. गरिब लोकांना उत्तम दर्जाची सेवा उपलब्ध व्हावी हे या योजनेचे उद्दीष्ट आहे. प्रत्येक कुटुंबास प्रतिवर्षे पाच लाख खर्चाची तरतुद या योजनेत करण्यात आलेली आहे.

प्रधानमंत्री सुरक्षा विमा योजना

अपघाती मृत्यु किंवा अपंगत्वास संरक्षण देणारी एक अपघात विमा योजना आहे. प्रधानमंत्री सुरक्षा विमा योजने अंतर्गत लाभ मिळण्यासाठी बँक अकौंट असणे आवश्यक आहे. 18 ते 70 वयोगटातील कोणतेही भारतीय नागरिक प्रधानमंत्री सुरक्षा विमा योजनेमध्ये नांव नोंदणी करू शकतात. लाभार्थ्याचा अपघाती मृत्यु झाल्यास वारसदारास दोन लाख रुपये अर्थ सहाय्य मिळेल. लाभार्थ्याला अपघातामुळे पूर्ण अपंगत्व आल्यास दोन लाख रुपये व अंशीक अपंगत्व आल्यास एक लाख रुपये अर्थ सहाय्य दिले जाते.

प्रधानमंत्री जीवन ज्योती विमा योजना

प्रत्येकी रुपये दोन लाख कोणत्याही कारणाने मृत्यु झाल्यास वारसदारास दिले जातील. (वय 18 ते 50) वार्षिक 436 /- रुपये हप्ता खातेदाराच्या खात्यातून स्वयंचलित डेबिट करण्यात येईल.

अटल पेन्शन योजना

ही एक निवृत्ती योजना 18 ते 40 वयोगटासाठी आहे. यामध्ये 1000 ते 5000 पर्यंत हप्त्यानुसार पेन्शन दिले जाते.

प्रधानमंत्री श्रमयोगी मानधन योजना

प्रधानमंत्री श्रमयोग मानधन योजनेद्वारे ज्यांचे उत्पन्न 15 हजार किंवा त्यापेक्षा कमी आहे. अशा सर्व असंघटित क्षेत्रातील कामगारांना वृद्धापकाळात पेन्शन दिली जाते. असंघटित क्षेत्रातील चालक, रिक्शा चालक, मोची शिम्पी, मजूर घर कामगार, भट्टी कामगार व संघटित क्षेत्रातील कामगार ज्यांना इ.एस.आय. व पी.एफ. मिळत नाही आयकर लागू नसणाऱ्यांना ही योजना लागू होते. या योजनेत 18 व्या वर्षी 55 /- रुपये जमा करावे लागतील तर 40 वर्षापासून दरमहा 200./- रुपये प्रतिमहा जमा करावे लागतील. यानंतर वयाच्या 60 वर्षांनंतर दर महा 3000/- रुपये पेन्शन मिळेल.

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ :

महाराष्ट्र कामगार कल्याण निधि अधिनियम 1953 नुसार या मंडळाची स्थापना करण्यात आली. महाराष्ट्र राज्यातील कामगारांच्या सर्वांगीण विकासाठी कामगार कल्याण मंडळ काम करते.

अधिनियमानुसार कामगार, मालक आणि शासन अशी त्रिपक्षीय वर्गणी मंडळाला मिळते या निधीतून कामगार व त्यांच्या कुटूंबियांसाठी कल्याणकारी योजना राबविण्यात येतात.

महाराष्ट्र इमारत आणि इतर बांधकाम कल्याणकारी मंडळ

महाराष्ट्र इमारत आणि इतर बांधकाम कल्याणकारी मंडळामार्फत विविध क्षेत्रातील बांधकाम कामगारांची नोंद केली जाते. त्यांना सामाजिक, शैक्षणिक, आरोग्य विषय तसेच आर्थिक सुविधा पुरविल्या जातात व अनेक योजनांचा लाभ दिला जातो.

पात्रता : अर्जदाराने कामगारांचे वय 18 ते 60 वर्षे दरम्यान असावे. अर्जदाराचे मागील 12 महिन्यांमध्ये 90 दिवसांपेक्षा जास्त दिवस बांधकाम कामगार म्हणून काम केलेले असणे आवश्यक आहे..

महाराष्ट्र राज्य घरेलु कामगार मंडळ :

घरेलु कामगार योजनेअंतर्गत घरेलु कामगारांसाठी महाराष्ट्र शासनमार्फत विविध कल्याणकारी योजनांची तरतुद केलेली आहे. नोंदणीकृत कामगाराला प्रसूती व मृत्यू खर्चाचे प्रत्येकी पाच हजार रुपये मिळतात, 55 वर्षांनंतर सन्माधन योजना, नुकतीच सुरू केलेली भांडी किट योजना मंडळा मार्फत राबविल्या जातात.

ई. एस. आय. - कर्मचारी राज्य विमा :

यांत्रिक शक्ती वापरणाऱ्या दहा पेक्षा जास्त कामगार संख्या असलेल्या कारखान्यांना राज्य विमा कायदा लागू होतो. कमी वेतनधारक (21 हजाराच्या आतील पगार) कामगारांना या योजनेमुळे विम्याचे छत्र लाभले आहे. कामगार व मालकांच्या अंशदानातून ही योजना चालते. या योजनेचे फायदे पुढील प्रमाणे.

1. आजारपणाचा फायदा :-
2. दिर्घकालीन आजारपणाचा फायदा
3. संतती नियमन अथवा नसबंदी शस्त्रक्रिये करिता
4. अपंगत्वाचा फायदा
5. अवलंबितत्वाचा फायदा - (कामावर असतांना झालेल्या अपघातामुळे मृत्यू झाल्यास)
6. मातृत्व फायदा
7. वैद्यकिय फायदा
8. इतर फायदा - अ. अंतर्विधीचा खर्च ब. पुर्नवसन भत्ता क. व्यवसायीक पुर्नवसन ड. निवृत्त/ कायमस्वरूपी अपंगत्व आलेल्या व्यक्तींना वैद्यकिय फायदा

भविष्य निर्वाह निधी -

म्हतारपणाची काठी अथवा बचतीची सवय होण्याकरिता 1952 साली भविष्य निर्वाह निधी कायदा करण्यात आला. यामध्ये मालक व कामगाराचे अंशदान समसमान असते. कोणत्याही कारणाने नोकरी समाप्त झाल्यानंतर फंडामधील रक्कम व्याजासह मिळते. तसेच भविष्यातील तरतुदी म्हणजे घर खरेदी, उच्च शिक्षण, लग्न, गंभीर आजारपण इत्यादी कारणाकरिता बिन व्याजी उचल मिळते.

सभासदाचा कामावर असतांना मृत्यु झाल्यास खात्याशी निगडीत विमा रक्कम मिळते. यास डिपॉझिट लिंक इन्शुरन्स म्हणतात. भविष्य निर्वाह निधीच्या सदस्याने 10 वर्षे पेन्शनमध्ये अंशदान भरल्यास सेवा निवृत्ती वेतन, कमी दराने निवृत्ती वेतन वय 50 नंतर, विदुर /विधवा मुलांचे निवृत्ती वेतन, अपंगत्व पेन्शन मिळते.

कामगार नुकसान भरपाई :

कामावर हजर असतांना व काम करते वेळी कामगाराला दुखापत झाली, अपंगत्व आले किंवा कामगाराचा मृत्यु झाल्यास नुकसान भरपाई देण्याची तरतुद या कायद्यात केली आहे.

ग्रॅज्युईटी :

किमान पाच वर्षे सेवा पुर्ण झालेल्या कामगाराला त्याच्या निवृत्ती नंतर, राजीनाम्यानंतर कामावरून कमी केल्यास कंपनी बंद झाल्यास म्हणजे कोणत्याही कारणाने सेवा समाप्त झाल्यास कामगारास ग्रॅज्युईटी मिळते. तसेच कामगाराचा सेवा कालावधीत मृत्यु झाल्यास त्याच्या वारसास ग्रॅज्युईटी दिली जाते.

कामगारांनी पुर्ण केलेल्या सेवेच्या प्रत्येक वर्षाला कामगाराच्या शेवटच्या वेतनाच्या आधारावर प्रत्येक वर्षाला 15 दिवसाचे वेतन या दराने ग्रॅज्युईटी मिळते.

बोनस :

पेमेंट ऑफ बोनस कायद्यानुसार किमान 30 दिवस काम केले असेल तरच त्याला बोनस मिळण्याचा अधिकार आहे. एका लेखा वर्षात कर्मचाऱ्याला मिळणारा किमान बोनस कर्मचाऱ्याच्या वेतनाच्या 8.33 % किंवा रुपये 100 /- यापैकी जे जास्त असेल ते मिळते. एका लेखा वर्षात कामगारास मिळणार कमाल बोनस हा लेखा वर्षातील कर्मचाऱ्याच्या वेतनाच्या 20% इतका असतो.

मातृत्व लाभ :

मातृत्व लाभ कायदा हा महिलांना त्यांच्या मातृत्वाचा अनुभव घेताना रोजगाराचे संरक्षण करण्यासाठी सरकारने कायदा केला आहे. हा लाभ मुलाची काळजी घेण्यासाठी दिला जातो. वर्षे

भरात किमान 80 दिवस काम करणारी महिला मातृत्व लाभ मिळण्यास पात्र आहे. खाजगी क्षेत्रात काम करणाऱ्या महिलांसाठी प्रसूती रजेचा कालावधी 26 आठवडे करण्यात आला आहे.

कामाचे तास

दैनंदिन कामाचे तास - जास्तीत जास्त 9 तास प्रतिदिवस

साप्ताहिक कामाचे तास - जास्तीत जास्त 48 तास प्रति सप्ताह

विश्रांतीची वेळ - प्रत्येक पाच तास कामानंतर कमीत कमी अर्धातासाची विश्रांती

स्प्रेड ओव्हर - विश्रांतीच्या मध्य विरामासह एकुण वेळ 10.5 तास प्रतिदिवसा पेक्षा जास्त नसावा

साप्ताहिक सुट्टी - प्रति सप्ताह एक अनिवार्य सुट्टी

ओव्हर टाईम पगार

9 तास प्रतिदिवस किंवा 48 तास प्रति सप्ताह पेक्षा जास्त कामासाठी सामान्य वेतन दराचे 2 पट. निश्चित मर्यादापेक्षा जास्त काम केलेल्या तासाच्या आधारावर ओव्हर टाईमची गणना केली जाते. निश्चित दराच्या 2 पट ओव्हरटाईम वेतन मिळतो.

रजा

ज्या कामगारांनी एका वर्षात कारखान्यामध्ये किमान 200 दिवस काम केले आहे. त्यांना पुढील वर्षात पगारी रजा मिळण्यास पात्र आहे.

मागील वर्षात काम केलेल्या प्रत्येक 20 दिवसासाठी एक दिवस पगारी सुट्टी मिळते.

किमान वेतन

किमान वेतन अधिनियम 1948 नुसार महाराष्ट्र शासनाने 67 अनुसूचित उद्योगातील कामगारांसाठी किमान वेतन घोषित केले आहे.

देशामध्ये कामगारांची पिळवणुक व शोषण थांबविण्यासाठी विविध उद्योगामध्ये किमान वेतन ठरवून देता यावे त्याचप्रमाणे वेळोवेळी त्यामध्ये सुधारणा करता यावी हा कायद्याचा मुख्य उद्देश आहे किमान वेतन कायदयामुळे कुशल अकुशल आणि अर्धकुशल या वर्गवारीवर व छोटी-मोठी- मध्यम शहरे या आधारावर किमान वेतन शासन ठरविते. संबंधीत उद्योगातील मालकांनी किमान वेतन कामगारांना देणे कायद्याने बंधनकारक केले आहे. किमान वेतन निश्चितीकरता सल्लागार मंडळ आहे.